

Л. М. Матросова,
доктор економічних наук,
С. А. Носкова,
аспірант,
м. Луганськ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ „ВИРОБНИЧІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА” ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Постановка проблеми. Забезпечення стійкої конкурентоспроможності підприємства та підвищення ефективності його функціонування в умовах фінансової нестабільності безпосередньо залежить від ефективності використання його виробничих ресурсів. Поняття „виробничі ресурси підприємства” дуже поширене, але дослідженню цієї категорії присвячено не багато праць, що зумовлює актуальність дослідження цієї економічної категорії.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед іноземних вчених, які досліджували виробничі ресурси як фактори виробництва, зазначаємо Ч. Кобба, П. Дугласа, А. Маршалла, П. Самуельсона, Р. Солоу, С. Фішера. Теоретичні основи структуризації та використання виробничих ресурсів викладені в наукових працях таких класиків економічної науки, як: Ф. фон Візер, Дж. Б. Кларк, К. Маркс, К. Менгер, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Туган-Барановський та ін.

Питання визначення та оцінки виробничих ресурсів розглянуто в роботах таких російських вчених-економістів, як: В. Грузінов, В. Грибов, А. Ільїн, В. Волков, В. Горфінкель, В. Швандар, А. Калініна, В. Тітов [1; 2; 3; 4; 5] й ін. Серед українських вчених, наукові праці яких присвячені розв’язанню прикладних проблем структуризації, використання виробничих ресурсів на підприємствах, відзначимо: Є. Бойка, В. Геєця, М. Герасимчука, Й. Петровича, С. Покропивного [6; 7; 8]. Методиці проведення аналізу використання виробничих ресурсів підприємства присвячені праці Г. Савицької, М. Баканова, А. Шеремета, В. Немцева, Г. Шадріної [9; 10; 11; 12], а також українських вчених М. Чумаченка, В. Івахненка, М. Болюха, П. Поповича [13; 14; 15]. Проблеми структуризації й оптимізації виробничих ресурсів підприємства розглядаються у публікаціях В. Дякіна, М. Перелигіна, Н. Ярошевіч, Л. Матросової [16; 17; 18; 19].

Невирішені проблеми. Як показав аналіз наукових праць та розробок, які висвітлюють поняття „виробничі ресурси підприємства”, у сучасній економічній науці воно трактується неоднозначно. Тоді ж як визначення поняття виробничих ресурсів має не лише важливе наукове, а й практичне значення в

діяльності українських підприємств, оскільки чітке уявлення про його зміст визначає обґрунтований підхід до його оцінки.

Метою статті є дослідження існуючих трактовок поняття „виробничі ресурси підприємства”, його уточнення, а також визначення складових елементів виробничих ресурсів підприємства та проблем щодо їх оцінювання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для визначення сутності категорії „виробничі ресурси підприємства” розглянемо поняття „ресурс”.

Термін „ресурс” походить від французького *ressource* — допоміжний засіб, та тлумачиться як засоби, запаси, можливості, джерела доходів. Під засобами розуміють прийоми, способи дії для досягнення чого-небудь, а також предмети, пристосування (або їх сукупність), необхідні для здійснення будь-якої діяльності [7, с.66].

Різні автори по-різному тлумачать зазначений термін. Наприклад, В. Грузінов, В. Грибов визначають ресурси як чинники, які використовуються для виробництва економічних благ [1, с. 26].

А. Ільїн, В. Волков дають наступне визначення цьому терміну: „Ресурси — це залучені в господарський оборот чинники виробництва” [2, с. 646].

Виробничі ресурси — це ресурси підприємства, які використовуються у процесі виробництва (земля, капітал, праця, інформація, підприємницька здатність). Земля — всі природні ресурси, які використовуються у виробничому процесі (землі, ліси, родовища, водні ресурси). Капітал — засоби виробництва; виробнича інфраструктура; грошові кошти, які використовуються для придбання засобів виробництва. Праця — фізичні і розумові здібності людей, вживані при виробництві товарів і послуг. Інформація — впорядкована система знань. Підприємницька здатність — процес пошуку нових можливостей, заповзятливість, здібність до ризику. Всі ресурси є не безкоштовними, обмеженими і рідкими [20].

Зазначимо, що серед вчених-економістів існують різні погляди щодо трактування поняття виробничих ресурсів підприємства та їх складових.

Так, на думку, В. Грузінова та В. Грибова, до

виробничих ресурсів підприємства слід відносити робочу силу, знаряддя праці (машини, устаткування та ін.), предмети праці (сировина, матеріали і так далі), готову продукцію (запаси товарів) та природні умови виробництва (земля, корисні копалини і ін.) [1, с. 20].

М. Баканов, А. Шеремет дотримуються загально визначеної класифікації виробничих ресурсів в натуральній формі за їх призначенням у виробничому процесі, які називаються елементами, або факторами виробництва: засоби праці, предмети праці і сама праця [10, с. 227]. На їх думку інтенсивність використання виробничих ресурсів виявляється в таких узагальнюючих показниках, як продуктивність праці, фондовіддача основних виробничих фондів, матеріаломісткість виробництва продукції, а ефективність використання виробничих ресурсів, у свою чергу, виявляється в трьох вимірах:

1) в обсязі та якості виробленої і реалізованої продукції;

2) у величині споживання або витрат ресурсів на виробництво, тобто собівартості продукції;

3) у величині ресурсів, що застосовані, тобто авансованих для господарської діяльності основних і оборотних фондів.

В. Горфінкель та В. Швандар до виробничих ресурсів підприємства (організації) відносять виробничі фонди (основні і оборотні), робочу силу та інформацію [3, с. 129].

А. Льїн, В. Волков до виробничих ресурсів підприємства відносять трудові, виробничі фонди, інвестиції та інформаційні ресурси [2, с. 654]. Вони виділяють наступні показники використання виробничих ресурсів:

— показники використання трудових ресурсів: темпи зростання продуктивності праці; доля приросту продукції за рахунок підвищення продуктивності праці; економія чисельності працівників; зарплатоємність продукції (зарплатовіддача); трудомісткість продукції, товарів, послуг (працевіддача); відносна економія трудових ресурсів і фонду заробітної плати і ін.;

— показники використання основних фондів: фондомісткість продукції (фондовіддача); відносна економія основних виробничих фондів;

— показники використання оборотних фондів: оборотна фондомісткість продукції (оборотна фондовіддача); відносна економія оборотних фондів; матеріаломісткість продукції (матеріаловіддача); відносна економія матеріальних ресурсів (витрат) і так далі;

— показники використання інвестицій: капіталомісткість продукції (капіталовіддача); відносна економія інвестицій.

А. Калініна виділяє наступні види виробничих ресурсів: основні фонди та виробничі потужності, обо-

ротні кошти та оборотні засоби, трудові ресурси, сировинні та паливно-енергетичні ресурси, інвестиції. Для кожного виду виробничих ресурсів автор пропонує використовувати наступні показники ефективності:

— для основних фондів: показники стану та руху (коефіцієнт зносу, придатності, оновлення та вибуття), коефіцієнт інтенсивності та екстенсивності використання устаткування, фондовіддача, фондомісткість, фондоозброєність, коефіцієнт змінності, коефіцієнт змінного режиму часу, коефіцієнт загрузки устаткування у часі, інтегральний коефіцієнт використання основних фондів [4, с. 17];

— для оборотних засобів: швидкість обороту оборотних коштів, коефіцієнт обороту, віддача оборотних коштів, коефіцієнт закріплення, абсолютне та відносне вивільнення оборотних коштів, вартісні, натурально-вартісні та натуральні показники матеріаломісткості [4, с. 26];

— для трудових ресурсів: продуктивність праці та трудомісткість, показники стану та структури кадрового складу робітників (коефіцієнт вибуття, прийому, стабільності, текучості, структура кадрів, коефіцієнт чисельності основних робітників, показник середньо-облікової чисельності робітників) [4, с. 48];

— для інвестицій: чиста приведена вартість, внутрішня норма доходності інвестиційного проекту, рентабельність проекту, термін окупності [4, с. 85].

В. Немцев відзначає, що до виробничих ресурсів промислових підприємств відносяться наступні їх види: природні ресурси (земля, надра, вода і ін.); оборотні кошти, в т ому числі матеріальні ресурси; трудові ресурси (людські ресурси з їх здатністю виробляти блага); капітал (джерело власних засобів підприємства); заповзятливість (підприємницька здібність людей до організації виробництва товарів і послуг); результати науково-технічного прогресу [11, с. 30].

На думку Г. Шадріної, на сучасному етапі розвитку економіки підвищення економічної ефективності і якості продукції вимагає всебічного аналізу використання елементів виробничого процесу: праці, засобів праці і предметів праці. Якісні показники використання виробничих ресурсів є показниками економічної ефективності підвищення техніко-організаційного рівня [12, с. 39].

В. Тітов виділяє наступні види виробничих ресурсів підприємства: основні виробничі фонди, оборотні кошти, матеріально-технічні ресурси та трудові ресурси [5, с. 74]. На його думку, ефективність використання основних виробничих фондів можна висвітлити за допомогою наступних показників:

1) загальні — фондовіддача основних фондів та фондовіддача їх активної частини; рентабельність (до-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз сучасних теоретичних підходів до складу виробничих ресурсів підприємства

Автори	Рік	Склад виробничих ресурсів
В. Грузінов, В. Грибов [1]	2000	- робоча сила; - знаряддя праці; - предмети праці; - готова продукція; - природні умови виробництва.
В. Івахненко [13] П. Попович [15]	2000 2001	- трудові ресурси; - основні фонди; - матеріальні ресурси.
М. Баканов, А. Шеремет [10]	2002	- засоби праці; - предмети праці; - праця.
В. Горфінкель, В. Швандар [3]	2003	- виробничі фонди (основні і оборотні); - робоча сила; - інформація.
А. Ільїн, В. Волков [2]	2003	- трудові ресурси; - виробничі фонди; - інвестиції; - інформаційні ресурси.
М. Чумаченко, М. Болюх, В. Бурчевський, М. Горбатов [14]	2003	- трудові ресурси; - матеріальні ресурси; - основні засоби.
А. Калініна [4]	2004	- основні фонди та виробничі потужності; - оборотні кошти та оборотні засоби; - трудові ресурси; - сировинні та паливно-енергетичні ресурси; - інвестиції.
В. Немцев [11]	2004	- природні ресурси; - оборотні кошти, в т.ч. матеріальні ресурси; - трудові ресурси; - капітал; - заповзятливість (підприємницька активність); - результати науково-технічного прогресу.
Г. Шадріна [12] Г. Савицька [9]	2005	- засоби праці (основні засоби); - предмети праці (матеріальні ресурси); - праця (трудова ресурси).
В. Тітов [5]	2008	- основні виробничі фонди; - оборотні кошти; - матеріально-технічні ресурси; - трудові ресурси.

Таблиця 2

Класифікаційні групи виробничих ресурсів підприємства за ознаками

За фізичним змістом	За економічним змістом	За призначенням в процесі виробництва
- засоби праці (основні засоби); - предмети праці (матеріальні ресурси); - праця (трудова ресурси).	- природні ресурси; - виробничі фонди; - трудові ресурси; - інформаційні ресурси; - підприємницька активність.	- основні засоби; - оборотні кошти; - матеріальні ресурси; - кадрові ресурси; - фінансові ресурси; - інформаційні ресурси; - інвестиції.

ходність) використання виробничих фондів, фондомісткість основних виробних фондів та фондомісткість їх активної частини, фондоозброєність та механоозброєність праці;

2) приватні — коефіцієнт використання машин у часі, коефіцієнт виконання норм виробітку машин та коефіцієнт інтегральної завантаженості машин та устаткування [5, с. 83].

До показників ефективності використання оборотних коштів В. Тітов відносить: коефіцієнт оборотності коштів (швидкість обороту), тривалість одного обороту в днях та коефіцієнт завантаження оборотних коштів [5, с. 93].

Багато науковців Г. Савицька [9], В. Івахненко [13], М. Чумаченко, М. Болюх [14], П. Попович [15] дотримуються класифікації виробничих ресурсів, яка поділяє їх на три складові: трудові ресурси, матеріальні ресурси та основні засоби.

Підсумовуючи проведений аналіз визначення терміну виробничих ресурсів, зазначимо, що багато науковців як невід'ємну частину виробничих ресурсів виділяють три їх складові елементи: основні виробничі засоби, основні оборотні кошти та трудові ресурси.

Узагальнюючи подані тлумачення подаємо наступну хронологічну зміну теоретичних підходів до класифікації виробничих ресурсів підприємства (табл. 1).

Таким чином, на основі проведених досліджень, можна зробити висновок про те, що у сучасній економічній теорії відсутній єдиний погляд щодо змісту виробничих ресурсів підприємства та їх складу. Зазначимо, що не має єдиного методичного підходу стосовно їх оцінки.

Невизначеність теоретичних трактувань обраного поняття призводить до розбіжності у практичних аспектах його використання — під час проведення аналізу та оцінки використання виробничих ресурсів підприємств.

На нашу думку, найбільш повним слід вважати трактування виробничих ресурсів підприємства як сукупності певних чинників (запасів, джерел, засобів та предметів праці), які має в наявності підприємство, а також можуть бути мобілізовані та використані ним для досягнення конкретної мети й одержання очікуваного результату в певний проміжок часу.

Систематизуючи розглянуті підходи до складу виробничих ресурсів, пропонуємо наступну класифікацію виробничих ресурсів за ознаками (табл. 2).

Оскільки розвиток підприємства передбачає наявність виробничих ресурсів певної кількості та якості, то проведення обґрунтованої оцінки використання виробничих ресурсів набуває особливого практичного значення для кожного підприємства.

Зазначаємо, що більшість українських підприємств

використовує для оцінки ефективності використання виробничих ресурсів стандартну методіку економічного аналізу. Для цього проводиться аналіз ефективності використання окремих видів виробничих ресурсів: основних фондів, трудових ресурсів та оборотних коштів. На нашу думку, для узагальнення існуючих окремих методик аналізу, необхідна розробка методики оцінки ефективності використання виробничих ресурсів за допомогою комплексного (інтегрального) показника використання виробничих ресурсів підприємства. Це дозволить більш швидко та об'єктивно оцінити результати діяльності підприємства, оцінити конкурентне положення підприємства та запропонувати стратегічні напрями його розвитку.

Висновки. Економічний розвиток будь-якого підприємства та зростання ефективності виробництва в цілому потребує ефективного використання виробничих ресурсів. Важливим постає питання єдиного трактування поняття виробничих ресурсів підприємства.

Неврівноважений стан в економіці ще більш загострює проблеми ефективного використання виробничих ресурсів українських підприємств.

Це вимагає подальшого дослідження зазначеного терміну та вирішення наступних проблем методики оцінки використання виробничих ресурсів, зокрема:

- забезпечення достовірної вхідної інформації;
- співставлення вартісних і натуральних оцінок складових елементів виробничих ресурсів;
- оцінки рівнів ефективності використання виробничих ресурсів;
- розробки узагальнюючої системи показників для оцінки окремих елементів (видів) виробничих ресурсів;
- удосконалення існуючої методики оцінки ефективності використання виробничих ресурсів;
- розробки інтегрального (узагальнюючого) показника оцінки виробничих ресурсів підприємства з метою обґрунтованого аналізу ефективності їх використання.

Література

1. **Грузинов В. П.** Экономика предприятия : учеб. пособие / В. П. Грузинов, В. Д. Грибов. — 2-е изд. — М. : Финансы и статистика, 2000. — 208 с.
2. **Экономика предприятия** : учеб. пособие / В. П. Волков, А. И. Ильин, В. И. Станкевич и др. ; под общ. ред. А. И. Ильина, В. П. Волкова. — М. : Новое знание, 2003. — 677 с.
3. **Экономика организаций (предприятий)** : учеб. для вузов / под ред. проф. В. Я. Горфинкеля, проф. В. А. Швандара. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 608 с.
4. **Калинина А. Э.** Экономика фирмы: Производственные ресурсы и результатив-

ность хозяйственной деятельности : учеб. пособие. / А. Э. Калинина. — Волгоград : Изд-во Волгоградского государственного университета, 2004. — 172 с.

5. **Титов В. И.** Экономика предприятия : учебник / В. И. Титов. — М. : Эксмо, 2008. — 416 с.

6. **Геєць В. М.** Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць; НАН України; ін-т екон. та прогнозув. НАН України. — К., 2009. — 864 с.

7. **Економіка підприємства: підручник** / Й. М. Петрович, А. Ф. Кіт, Г. М. Захарчин та ін.; за заг. ред. Й. М. Петровича. — 2-ге вид., випр. — Л. : Магнолія, 2007. — 580 с.

8. **Економіка підприємства: підручник** / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. — К. : КНЕУ, 2001. — 528 с.

9. **Экономический анализ: учебник** / Г. В. Савицкая. — 11-е изд. — М. : Новое знание, 2005. — 651 с.

10. **Баканов М. И.** Теория экономического анализа : учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. — 4-е изд. — М. : Финансы и статистика, 2002. — 416 с.

11. **Немцев В. Н.** Экономический анализ эффективности промышленного предприятия : учеб. пособие / В. Н. Немцев. — 2-е изд. — Магнитогорск : МГТУ, 2004. — 208с.

12. **Шадрина Г. В.** Экономический анализ / Московская финансово-промышленная академия. — М., 2005. — 161 с.

13. **Економічний аналіз: навч. посібник** / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток; за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. — К. : КНЕУ, 2001. — 540 с.

14. **Івахненко В. М.** Курс економічного аналізу: навч. посіб. / В. М. Івахненко. — К. : Знання-Перес, 2000. — 207 с.

15. **Попович П. Я.** Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: підручник / П. Я. Попович. — Тернопіль: Економічна думка, 2001. — 454 с.

16. **Дякин В. Н.** Оптимизация распределения производственных ресурсов промышленного предприятия в долгосрочном периоде / В. Н. Дякин // Математические и инструментальные методы экономического анализа: управление качеством: сб. науч. тр. — Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. — Вып. №10.

17. **Перелигін М. М.** Підвищення ефективності використання виробничих ресурсів хлібопекарської промисловості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.07.02 / М. М. Перелигін. — Житомир, 2005. — 21 с.

18. **Ярошевич Н. Б.** Управління виробничими ресурсами та функціональний поділ виробничої системи / Н. Б. Ярошевич // Вісн. НУ „Львівська політехніка”: „Логістика”. — Львів: В-во Нац. ун-ту „Львівська політехніка”, 2001. — № 424. — С. 367

19. **Актуальные проблемы современной экономики**

Украины: монография / Л. Н. Матросова. — Луганск: Копицентр, 2009. — 192 с.

20. **Бизнес-словарь** [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.businessvoc.ru/indexWords.asp?search=%EF%F0%EE%E8%E7%E2%E4%F1%F2%E2%E5%ED%ED%FB%E5+%F0%E5%F1%F3%F0%F1%FB>

Матросова Л. М., Носкова С. А. Теоретичні засади поняття „виробничі ресурси підприємства” та їх класифікація

У статті розглянуто питання визначення та класифікації виробничих ресурсів підприємства, удосконалено трактування поняття виробничих ресурсів підприємства, обґрунтовано необхідність розробки комплексної методики оцінки використання виробничих ресурсів підприємства.

Ключові слова: ресурси, виробничі ресурси підприємства, оцінка ефективності використання виробничих ресурсів підприємства.

Матросова Л. Н., Носкова С. А. Теоретические основы понятия „производственные ресурсы предприятия” и их классификация

В статье рассмотрены вопросы определения и классификации производственных ресурсов предприятия, усовершенствована трактовка понятия производственных ресурсов предприятия, обоснована необходимость разработки комплексной методики оценки эффективности использования производственных ресурсов предприятия.

Ключевые слова: ресурсы, производственные ресурсы предприятия, оценка эффективности использования производственных ресурсов предприятия.

Matrosova L. N., Noskova S. A. Theoretical bases of concept „Production resources of enterprise” and their classification

The questions of determination and classification of production resources of enterprise are considered in the article, interpretation of concept of production resources of enterprise is improved, the necessity of development of complex method of estimation of efficiency of the use of production resources of enterprise is grounded.

Key words: resources, production resources of enterprise, estimation of efficiency of the use of production resources of enterprise.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2011

Прийнято до друку 27.05.2011